

ИВАН МИЈИЋ

ХЛАДНО ОРУЖЈЕ ВОЈСКЕ КНЕЖЕВИНЕ СРБИЈЕ 1804 – 1881

– према збирци Ивана Мијића у Историјском музеју Србије –

Овај тематски рад има за предмет обраду музејске збирке Ивана Мијића. Надамо се да ће он поред своје основне намене у идентификацији и каталошког описа предмета имати и своју практичну примену, како за музеолошке раднике тако и љубитеље ове тематике.

Збирка хладног и ватреног оружја као и војне опреме колекционара Ивана Мијића, настајала је систематским сакупљањем у периоду 1978-1994. године.¹

Од самог почетка на формирању збирке био је заступљен принцип селективног одабира специфичних примерака оружја, значајних за српски етнички простор. Такав принцип углавном је као последицу претпостављао високу цену у откупу примерака, којих је по интерној евиденцији било 256 (поред више пратећих садржаја војне опреме).²

---

¹ Поједини мање значајни примерци (бајонети) у прво време су куповани у комисионим радњама, да би у каснијем периоду набавка предмета збирке вршена углавном од препродаваца на "бувљој пијаци" у Земуну. У периоду од 1982. године, са упознавањем и проширивањем круга љубитеља ове тематике, поједине набавке оствариване су и приликом организованих скупова колекционара.

Наиме, недељни састанци колекционара одржавани су уторком у организацији Српског нумизматичког друштва у Галерији фресака, а од 1993. године у Градској кафани. Од 1980. године одржавају се пролећни и јесењи скупови колекционара у хотелу "Југославија", које организује и филателистичко друштво "Београд". Од 1991. године, скупови колекционара одржавају се и у приватној организацији под геслом "Међународни сајам антиквитета, хобија и уметничких предмета" који се организују у Београду, као нпр. у хотелу "Југославија", Дому омладине, Дому ЈНА, Сава центру...

Велика већина предмета збирке набављена је међутим од неколицине колекционара из Београда (где се у то време могла наћи квалитетнија понуда у односу на сличне скупове колекционара у Љубљани или Загребу); међу њима се издвајају Миладин Марковић од кога су набављена 23 предмета, Зоран Јеђут (20), Андреја Обрадовић (10), Бранко Богдановић (6), а посебно Слободан Дивјак, од кога су у том периоду набављена 52 предмета и који је уједно представљао поуздан извор снабдевања најквалитетнијим антиквитетима.

² Само је збирка сабаља, мачева и мачева-палоша као основни репрезент збирке била заступљена са 87 примерака; чије је стање према

Током свога постојања, као приватна збирка, излагана је више пута у целисти, или само њене поједине целине у оквиру тематских изложби.³

Као илустрација о значају и музеолошкој вредности ове делом откупљене збирке, нека послужи следећи навод: "Најзначајни откуп Историјског музеја Србије током 1994. године био је откуп збирке оружја врсног колекционара и дугогодишњег сарадника нашег Музеја Ивана Мијића. Откупљена збирка садржи 132 примерка хладног и ватреног одуђа турског, руског, аустријског, аустроугарског, српског, немачког, бугарског, француског, југословенског, енглеског, италијанског, румунског и америчког порекла и израде, које је разним путевима притицало у Србију током XIX и у првој половини XX века... Откупљена збирка такође, веома добро документује војну историју Србије, устанке и ратове који су вођени у XIX и у првој половини XX века. У збирци се могу дефинисати равномерне целине које се односе на Први и Други српски устанак, Српско-турске ратове 1876-1878. године, Балканске ратове, Први и Други светски рат - и то тако, да је заступљено оружје готово свих зарађених страна. На крају, важно је истаћи и изузетно добру очуваност ових предмета, свих њихових детаља и припадајућих делова, што је значајно увећало вредност збирке.

Откуп збирке оружја колекционара Ивана Мијића за наш Музеј има капиталан значај, јер се ради о обогаћењу музејских фондова дефицитарним и систематски сабраним предметима, којима се може презентовати војна историја Србије XIX и прве половине XX века.⁴

провенијенцији било следеће: Турска (7), Русија (15), Аустрија/Аустроугарска (12), Србија (5), Француска (10), Југославија (22), Угарска (3), Пруска (7), Бугарска (4), Абисинија (1) и Кавказ (1).

Гледано по годиштима добављања појединих примерака збирке, набавке оружја оствариване су следећим ритмом: 1978. године 5 примерака, 1979-18, 1980-2, 1981-1, 1982-3, 1983-20, 1984-10, 1985-8, 1986-13, 1987-12, 1988-18, 1989-18, 1990-15, 1991-16, 1992-27, 1993-13, 1994-12.

³ Својевремено, тада целокупна збирка била је заступљена на изложби "Колекционари у јединици милиције ССУП-а" (18. фебруар - 15. март 1985); док су тематске изложбе реализоване у сарадњи са Историјским музејом Србије, изложбама "Топлички устанак 1917. године" у Музеју "25. мај" (9. јул - 9. август 1992.) и "Солунски фронт 1916-1918" у Павиљону "Цвијета Зузорић" (15. септембар - 10. октобар 1993.)

У поводу музејског откупа збирке, Историјски музеј Србије приредио је у Конаку кнеза Милоша изложбу "Поклони и откупи у 1994." (20. фебруар - 15. март 1995.)

⁴ Павле Стојковић, кустос Историјског музеја Србије, "Откуп збирке колекционара Ивана Мијића", "Поглед" - гласник Историјског музеја Србије бр.1, Београд, 1995.

Српски је народ вековима чувајући прадедовска огњишта широм свог етничког простора на ветрометини балканског и европских раскршћа током историјских збивања стално био на удару, како војски силника Истока тако и Запада. И поред тога што је своју државну територију изгубио средином XV века за наредних неколико векова, он тиме није остао и без своје војничке традиције.

У насталим околностима, чувајући своју самобитност, традицију и историјско памћење, српски је живаљ ступао у војничку службу разних европских господара да би за узврат добијао магловите гаранције и обећања о одређеним привилегијама.

Обављајући војничку службу углавном у граничарским нерегуларним јединицама ("мартолози-харамije, шајкаши, хусари") у служби аустријског ћесара а све мање турског султана, српски је војнички кадар временом стицао солидно војничко знање (упознавао се са све савременијим наоружањем и војним организовањем, док је уз пут стицао војничко искуство). Све ће то имати итекавак значај у времену које је наступало и борбама за поновно формирање сопствене српске државе почетком XIX века.

СРБИ ВОЈНИЦИ, НА ПОДРУЧЈУ ВОЈНЕ КРАЈИНЕ

Током друге половине XV века угарска држава је дуж своје јужне границе према Османској турској царевини формирала војно одбрамбени систем, којим је настојала спречити даље надирање Османлија.

Краљ Матија Корвин (1458–1490) на чију иницијативу се формирају крајишке области (капетаније), прихватио је избегло, углавном српско становништво које се склањало испред турских освајања, које је у граничним областима насељавано и војнички организовано.⁵

Према војним списковима "хајдука-харамија" из 1554. године, претежни састав угарске нерегуларне најамничке пешадије чинили су Срби, тзв. "слободни Раци", који су били задржали свој начин хајдучког ратовања, па је то утицало да се и жупанија "Саболч по њима назове хајдучком".⁶

---

⁵ Марија Шерцер, Оружје у прошлости, Повијесни музеј Хрватске, Загреб, 1978, стр. 15.

⁶ Богумил Храбак, "Пљачкашки начин ратовања и хајдучија на средњем Дунаву и у Подунављу 1430–1606", Весник Војног музеја, бр. 23–26, Београд, 1980, стр. 41, 42.

М. Шерцер, "Оружје 16 и 17 стољећа", Музеј сељачких буна Горња Стубица, Загреб, 1987, стр. 5.; "Наоружање и опрема у Хрватској у XVI стољећу", ВВМ, бр. 19–20., Београд, 1974, стр. 34. – Поступајући по инстру-

У погледу војничког организовања, граничарска војска делила се на пешадијске ("хајдучке") и коњичке ("хусарске") компаније, које су се налазиле у саставу "капетаната, оберкапетаната или војводстава", које је формирала и Аустрија дуж своје југоисточне границе.

На овај начин организоване, ове граничарске компаније спадале су у нерегуларне – помоћне граничарске трупе аустријске војске, које су називане "милиција" (Land milic, Reizische national milic); или једноставно "чардачка војска" (Tschardakenvolk), како се називала гранична стража Босанског пашалука распоређена према аустријској граници.⁷

Будући да је у граничарским компанијама аустријске Војне крајине у знатној мери био заступљен српски живаљ који је био потиснут са свог етничког простора турским освајањима, аустријски извори половином XVI века такве пешадијске компаније називају турским називом "мартолози".

Њихово наоружање састојало се од пушке, пиштоља, сабље или јатагана, копља, буздована и секирице.

На почетку друге половине XVIII века у војничку службу у међувремену установљених регуларних граничарских пукова уводи се аустријски војни егзерцир, по угледу на аустријске регуларне војне формације (са покушајем униформисања "Feldmontur").

Снабдевање крајишких пукова вршено је у складу са одлуком Дворског Ратног савета од 16. априла 1790. године, којом је било прописано да се Славонска и Вараждинска крајина снабдевају у Штокерау, Карловачка у Јуденбургу, до је Арад одређен за снабдевање целокупне крајишке коњице.

У том периоду пописом становништва и граничара Војне крајине од 1766. године, под оружјем се налазило 61.700 граничара, што је роструко више у поређењу са претходним пописом из 1740. године.⁸

кцијама краља Фердинанда (1527–1564), који је у свом одговору "славонским сталезима" крајем 1537. године наложио да сваки коњаник мора бити добро опремљен, прописани су опрема и оружје лаког коњаника: штит, шлем, панцир, сабља и копље. У том смислу "хрватски сталези" су убрзо, 1539. године, формирајући јединицу најамничке пешадије од 300 војника ("хармија") појединце опремали и пушкама. Средином XVI века формирају се и јединице тзв. "јаничара", који су борбу водили као пешаци или коњаници, за које 1555. године заповедник Хрватско-славонске крајине Иван Унгнад наводи: "...да су вешти у баратању пушком на брдовитом терену".

⁷ Десанка Николић, Одевање граничара Војне крајине у XVIII столећу, Српска академија наука и уметности, Београд, 1979, стр. 52. Рајко Л. Веселиновић, "Војна крајина у Србији 1718–1739", Зборник Историјског музеја Србије, бр. 21, Београд, 1984, стр. 13.

⁸ Д. Николић, исто, стр. 89, 108.

Нека сазнања о наоружању коњаника тога времена можемо стећи увидом у попис оставштине официра сремског хусарског пука из 1753. године, чији делимичан списак наводимо: "Један карабин, једна пушка Nestätter, један пар Mastriger пиштоља, четири рђаве истрошене сабље, једна сабља иста са претходним само боља са месинганим оковима и једна турска сабља са црним оковом".⁹

Све до друге половине XVIII века у наоружању регуларних европских војних формација није постојао један прописани тип наоружања у односу на провенијенцију. То се нарочито огледало у разноликости наоружања нерегуларних граничарских компанија, тако да је потпуно разумљиво да су граничари користили и оружје задобијено као ратни плен.

Током сукобљавања са хришћанским војскама разних европских држава у периоду Османске експанзије (од краја XIV до половине XVII века), у наоружању њихове војске поред мање заступљености ватреног оружја, углавном је преовлађивало хладно оружје. Ватрено оружје се у првом периоду сводило на разне борне справе за рушење утврђења, док се артиљерија уводи у наоружање у периоду власти султана Мурата II и Мехмеда II. Од краја XVI века Османлије све више заостају за Европом у војно-технолошком погледу, што нарочито до изражаја долази у периоду стагнације и опадања царства.

Из пописа заоставштине припадника војничког реда од средине XVI до половине XVII века види се да, поред пушке (која се у наоружању спахија и јаничара јавља током XVI века), преовладавају "гадара, топуз, ханџар, варсак, кама, тебер, гурз, балта, лук са стрелама,..."

У једном старијем опису наоружања османске војске из 1582. године, Француз Жан Палерн Фрезен наводи да су спахије, поред пушке, наоружани "копљем, двома турским сабљама—једну о боку а другу о седлу, секиром или буздованом", који се у суштини подударе са каснијим описом Франсоа де ла Кроа из 1683–1687. године.

Због опште несигурности која је владала на подручју Османског царства, цивилно становништво у првом реду немуслиманско, у циљу очувања свог интегритета настојало је да се наоружа, чему су се званичне власти супротстављале.

У том смислу интересантна је забрана донета 1565–66. године, којом се обавештавају кадије Румелије, да се и делу муслиманског

---

⁹ Исто, стр. 83.; "Гравире Мартина Енгелбрехта и проучавање одевања граничара Војне крајине у првој половини XVIII века", ВВМ, бр. 10, Београд, 1964, стр. 65, 67, 69, 72, 75. – на појединим приказима уочава се сабља османског типа "карабела", која је нешто модификована, јатаган или нож за појасом граничара.

становништва (Арапи, Цигани) забрани ”јахање коња и ношење сабље”, која истина није много поштована, о чему говоре и касније сличне забране.

Тако је на подручју старе Србије, 1622. године хришћанском становништву била потврђена забрана која се односила на ношење пушке, сабље и другог оружја, од чега су том приликом изузета једино ”дербенџијска села” (чувари мостова, кланаца).

Хладно оружје су за потребе османске војске поправљале и израђивале саме њене занатлије који су се налазили уз војничке посаде већих градова, као и цивилно муслиманско становништво градова и касаба. Оружје се међутим за потребе војске и увозило са разних страна, као нпр. из Италије, Аустрије или Пољске.

Званичном наредбом из 1607. године хаотичан и неконтролисани начин израде оружја био је суспендован, одлуком да се производња оружја за војску ограничава једино на државни арсенал у Цариграду. Том приликом, на оружје израђено под државном контролом као обележје арсенала пунџирана је ”арма”.

И поред свих забрана, цивилно становништво наставило је да набавља оружје, које због повећане тражње почиње све више да се мануфактурно израђује, о чему пише и Евлија Челебија ”да су у Пљевљима од 200 дућана у чаршији многи били пушкарски”, док су се у Призрену израђивале разне пушке и сабље ”пламене димскије”.¹⁰

Поред више типова сабаља, од друге половине XVI века на подручју османске Турске јавља се сабља типа ”карабела”, која по неким изворима представља трећу врсту азијско-оријенталних сабаља.

Под називом ”карабела” овај тип сабље јавља се крајем XVII века у Пољској, где стиче углед аутохтоне пољске сабље, која се на том простору задржала и током XIX века, попримајући све више ”процесијску намену”.

На нашем простору, овај тип сабље употребљаван је током XVII и XVIII века на подручју босанске и аустријске Војне крајине.¹¹

¹⁰ Олга Зиројевић, ”Турско војно уређење у Србији 1459–1683”, Историјски институт – посебно издање, књ. 18, Београд, 1974, стр. 218, 220, 222, 223, 229.

¹¹ М. Шерцер, ”Турско оружје”, ПМХ, Загреб, 1983, стр. 9; ”Сабље”, ПМХ, Загреб, 1979, стр. 14.

За појашњење назива ове сабље индикативно је можда име једног града у Ираку, који се зове Карбала (податак од службеника одељења за културу амбасаде Ирана).

САБЉА ТИПА "КАРАБЕЛА"
ОСМАНСКЕ КОЊИЦЕ
XVII/XVIII ВЕК

Сл. 1. Инвентарски број: 5424

Размере сабље: дужина сабље са корицама: (нема, услед оштећења корица у доњем делу)

дужина сабље: 97 цм /дужина сечива: 83 цм/ ширина сечива: 03,3 цм/

дужина корица (оштећене): 73 цм.

Опис сабље:

Рукохват балчака (пер. "габзе", тур. "сап") израђен је од две тамне коштане облоге, који својом симетричном формом подсећа на птичју главу (орао, соко), које су за лист сечива обострано спојене помоћу три заковице (са предње стране недостају). Дуж рукохвата, који је са предње стране напукао, налази се алегорична орнаментика у виду купастих заломљених линија које се равномерно распоређене по две, понављају пет пута.¹²

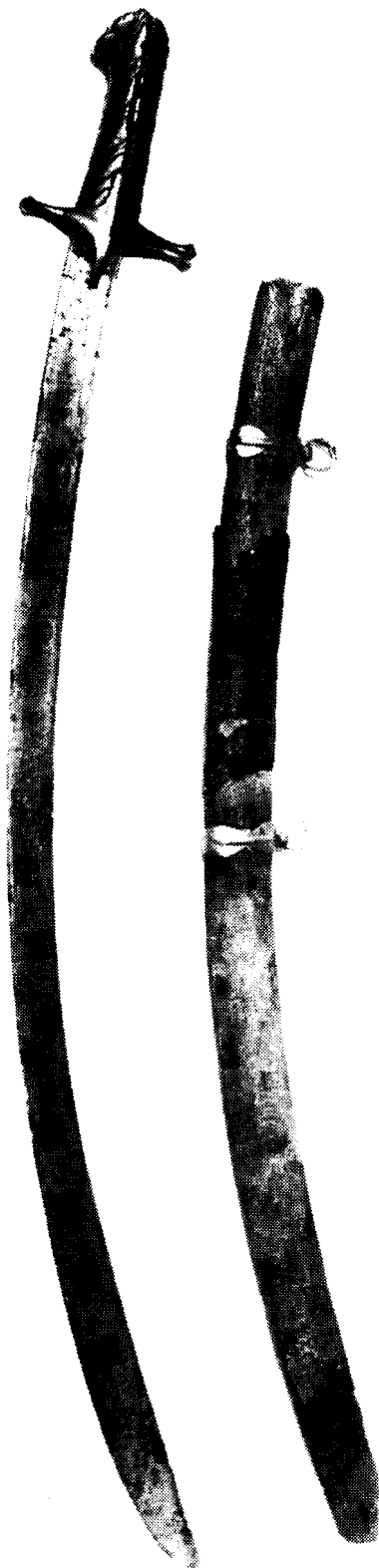
Накрсница балчака је метална, са право пруженим равностраним крацима, који су на крајевима купа-

← *Сабља типа "карабела" османске
коњице XVII/XVIII век*

¹² Љубинка Рајковић, "Збирка јатангана Војног музеја ЈНА", ВВМ, бр. 1, Београд, 1954, стр. 113, 114.

По неким ставовима, форма балчака сабље типа "карабела" која асоцира на птичји врат и главу (орао, соко), са орнаментима заломљених линија у виду "рибље кости" по исламском веровању имају симболично значење, у смислу "магичних знака, хамајлија, далбагија" ради заштите власника од урока.

Исламско теократско учење забрањује чаробњаштво, али ипак дозвољава употребу "хамајлија" (амулета, талисмана), које су у форми натписа или стилизованих ликовних садржаја разним

сто проширени са заобљеним теменом. На средишњем делу рама накрснице пружају се двострани испусти, од којих доњи служе за фиксирање сабље у корицама.

Сечиво сабље је изразито закривљено са обостраним ширим левкастим жљебом ("олуком"), који се при врху, на делу телућа, проширује формирајући двострану оштрицу ("јалман") са врхом у висини телућа, са изоштrenom оштрицом.

Корице сабље (пер. "сарги") израђене су од две симетричне дрвене облоге грубе дораве, чији доњи-мањи део недостаје услед оштећења. Дуж полеђине корица налази се уздужни жљеб који је служио за нашивање "шагринске" – магареће кожне навлаке (тур. "хатум"), од које се сачувао једино фрагмент на делу између прстенова.

Горњи и доњи метални окови корица недостају, док су дуж горњег дела корица постављена два овална метална прстена (сваки са уздужним ребрастим набором на предњој страни), на чијој се унутрашњој страни лука корица налазе ушице са по једном металном помичном алком за качење.

Натпис – ознаке:

У бази телуће сечива на широком бридном ребру (тур. "баглам"), отиснуте су три тачкице у низу ("рабош" – ознака мајсторске радионице).

НАОРУЖАЊЕ "СРПСКЕ НАРОДНЕ НАХИЈСКЕ ВОЈСКЕ" ПРЕД ПРВИ СРПСКИ УСТАНАК

Султан Селим III покушавао је, спроводећи најнеопходније војне, административне и финансијске реформе да државу обнови, спасе стагнације и све очитије пропасти. У поводу тих реформи побољшан је и положај српског становништва Београдског пашалука, које се у склопу војних операција Аустрије често бунило сарађујући са њом.

Управник Београдског пашалука Хаџи Мустафа-паша је тако у јесен 1796. године, у оквиру обновљене уске српске локалне самоуправе, формирао извесне елементе посебне српске војне организације на нивоу нахија.

Био је то зачетак "српске народне војске", намењене за одбрану Пашалука од дахија и крџалија-султанових одметника, где су нпр. Београдска и Ваљевска нахија давале укупно 2.550 људи.

техникама наносене на оружје. Ови тзв. "магични знаци" имају функцију заштите власника оружја од разних урока, као нпр. погибије, рањавања, ломљења оружја...

Наоружање ових јединица милицијског типа, које су вероватно обезбеђивале нахијске аге и бегови, састојало се од "дуге пушке, два пиштоља и великог ножа" (тј. јагагана).¹³

Јагаган је специфична врста дугог закривљеног ножа, намењеног за сечу и бод са једнобридом оштрицом. Османским освајањима у доба Мехмеда ел Фатиха ("фетха" – период освајања Босне 1463.), чије су пешадијске јединице и морнаричке посаде њиме биле наоружане, употреба јагагана проширила се и на наше просторе.

Током XVIII века јагаган због своје практичности и једноставности израде, постаје саставни део мушког фолклорног одевања широм српског етничког простора.

Ножарски мајстори ("бичакције") који су поред ножева израђивали и јагагане, у прво време су били искључиво муслимани, од којих су многи припадали или су потицали из јаничарског војничког реда ("баше").

Рађње за израду јагагана постојале су у Високом, Крушевцу, Бугојну, Котору, Рисну, Херцег Новом, Ужицу, Призрену,... али су нарочито на гласу били мајстори који су радили у Сарајеву, Травнику и Фочи.

Ножарски мајстори су са овим својим производом снабдевали турску војску све до 1826. године, када је заведено устројство регуларних трупа по европском узору. На подручју Босне и Херцеговине до забране делатности ножарских мајстора долази 1878. године, са аустроугарском окупацијом.¹⁴

Оружарство на подрују данашње Србије није међутим, имало онај производни значај који је, рецимо, имало у крајевима где је владала анархија и где није признавана турска званична власт (Ђаковачка Малесија, и др.) као и у периферним подручјима Османског царства (Босански пашалук). Поред изричите забране турских

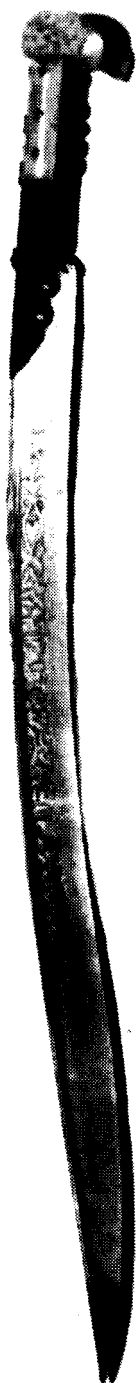
---

¹³ Мр. Славица Ратковић-Костић, "Српска војска у XIX веку", Војно-историјски Гласник, бр.1-2, Београд, 1993, стр. 25;

Ђурђица Петровић, "Добијање шалитре у Македонији од половине XVI до половине XIX века", ВВМ, бр. 10, Београд, 1964, стр. 39, 43.

Током XVIII века војни потенцијал Османске империје је опадао, што је изискивало неопходне реформе, у ком периоду су били ангажовани француски војни стручњаци Де Боневал и барон Тото. Значајнији успеси остварени су, међутим, тек реформама султана Селима III (1789-1807), када је формацијско уређење војске спроведено "на нови поредак" (Низами цедид), које је у потпуности због отпора и буна спроведено тек 1826. године, за власти султана Махмуда II (1808-1839). На почетку владавине султана Абдулмеџида (1839-1861), после Ђулханског хатишерифа 1839. у склопу низа друштвених реформи у Империји, долази и до реорганизације војске и њених пратећих служби, која је тада дефинитивно организована по европском узору.

¹⁴ Љ. Рајковић, н. д., стр. 106, 109, 110, 118.

власти да домаће српско становништво не сме израђивати ни носити оружје, његова је израда изостала и услед непостојања занатске традиције и слабе експлоатације гвоздене руде.¹⁵

Постоје ипак појединачни скромни примери српског оружарства, који до изражаја долазе тек избијањем Првог српског устанка. Тако су у ковачкој радионици браће Петра и Павла Турудића у Мокрој Гори (Златиборска висораван) израђиване сабље и пушке "бучевке", док су у Ужицу и Јагодини израђивани јатагани и ножеви.¹⁶

ЈАТАГАН ОСМАНСКЕ ПЕШАДИЈЕ XIX ВЕК

Сл. 2. Инвентарски број: 5637

Размере јатагана:

дужина јатагана: 69,5 цм /
дужина сечива: 57,5 цм / ширина
сечива: 03,1 цм.

Опис јатагана:

Рукохват је израђен од две смеђе коштане облоге ("кавзе од филдиша"), које својим горњим делом формирају двострану симетричну јабуку са специфичним рачва-

← *Јатаган османске пешадије XIX век*

¹⁵ Ђ. Петровић, "Неколико података о пушкарском занату у Ужицу у XIX веку", ВВМ, бр. 5, Београд, 1985, стр. 219, 220;

Лазар Пејић, "Економска мисао у Србији у време Првог српског устанка", ЗИМС, бр. 17-18, Београд, 1981, стр. 71.

Током Првог српског устанка започело се са стимулисањем заната и мануфактурних радионица за потребе војске. Међутим, тек после 1815. године занатство је на подручју Србије попримило свестранији развој и значај.

¹⁶ Жељка Шкорић, "Информација о предметном фонду заната у етнографској збирци Историјског музеја

стим оштро усеченим ушима и обострано су за лнст сечива спојене са три месингане заковице. Дуж бочних страна рукохвата налази се бакарна спојница ("хашерма од мједи") са једноставним филигранским украсима са осам купа и седам бразданих корала ("мерџана"). База рукохвата је вретенасте форме, са филигранским украсима кружића распоређених у три поља, док се на делу споја са сечивом формира украсни наставак витичасте форме ("паразвана"), са по једним обостраним зеленим каменом (тиркизом).

Сечиво јатагана је специфичне конкавно-конвексне форме на коме се у висини телућа обострано пружају два упоредна жљеба, од којих је један шири.

Корице јатагана недостају.

Натпис - ознаке:

На делу прве трећине предње стране сечива налази се једноставна гравура са арабескном представом "магичног знака" у виду два ока.

Дуж полеђине сачива у истој техници искуцавања кружића, представљен је натпис на персијском који садржи податке о броју јатагана, име мајстора, за кога је рађен (власника).¹⁷

У бази купастог телућа сечива (тур."баглам") налази се мајсторски "рабош" у виду уреза и попречних цртица.

Овај примерак јатагана је, у зависности од форме примењених мотива могао бити израђен у периоду од друге половине XIX века, док је место његове израде вероватно Метохија.

Техника којом су се мајстори на подручју Метохије користили приликом украшавања оружја је филигран ("кокра"), што је нарочито било карактеристично за радионице у Пећи и Баковици. Ова техника примењивана је у ствари по угледу на мајсторе у Скадру, од чијих производа се разликује по једноставнијој техници и квалитету израде.¹⁸

С тим у вези, од друге половине XIX века, поред бројних занатских радионица на том простору, забележено је да су постојале и ножарске: у Призрену (2), Јањеву (2), Липљану (2),...¹⁹

Србије", ЗИМС, бр. 17–18, Београд, 1981, стр. 254–257. Од друге половине XIX века, поред многобројних занатских радионица (кантарџије, казанџије, бравари, поткивачи, кујунџије,...) јављају се и пушкарске радње.

¹⁷ Натпис на сечиву јатагана: Мохамед Хаџ Ибрахимм Сахиб Маллик и Али 0281 – превео је службеник амбасаде Ирана (одељење за културу).

¹⁸ Б. Петровић, "Пушкарски занат у Метохији", ВВМ, бр. 2, Београд, 1955, стр. 96.

¹⁹ Ж. Шкорић, н. д., стр. 255 .

НОЖ ОСМАНСКИ XIX ВЕК

Сл. 3. Инвентарски број: 5708

Размере ножа:

дужина ножа са корицама: 44,3
 цм / дужина ножа: 41,8 цм/
 дужина сечива: 30,5 цм / шири-
 на сечива: 02,5 цм / дужина корица:
 33,9 цм

Опис ножа:

Рукохват је израђен од две смеђе коштане облоге, које својим горњим делом формирају двострану симетричну јабуку са специфичним рачвастим оштро усеченим ушима и обострано су за лист сечива спојене са три месингане заковице – од којих је полеђина јабуке напукла.

Дуж бочних страна рукохвата налази се, једноставна калајна спојница, која је у већој мери оштећена. База рукохвата је вретенасте форме, којој недостаје предња страна – такође је рађена од калаја, док се на истом делу полеђине базе налази једноставни мотив у виду два ребраста поља. На делу споја рукохвата са сечивом недостаје украсни витичасти наставак.

Сечиво ножа је једноставне форме (по којој се разликује од форме јагагана): право, без жљебова, са врхом који се формира у висини телућа, са изоштrenom оштрицом. Дужином сечива местимично су уочљива јача сегментна оштећења.

Корице ножа израђене су од две симетричне дрвене облоге, на којима се у горњем делу налазе украси у виду цртица. Дуж дела предње стране корица пружају се два упоредна жљеба, док се на полеђини налази жљеб целом дужином, који је служио за нашивање кожне навлаке.

У висини "уста корица" постављен је једноставан лимени оков, који у доњем делу недостаје.

Корице овог ножа су услед деловања биолошких агенса у јачој мери оштећене – потребна темељна конзервација.

Напис – ознаке:

На ножу не постоје никакве релевантне ознаке које би евентуално упућивале на његову провенијенцију.

Овај тип ножа имао је функцију неопходног војничког прибора и алатке, који се носио за појасом у "силаву–бенсилаху", поред јатагана, пиштоља – "запашњаче" и "харбије".

СРПСКА ВОЈСКА И ЊЕНО ОРУЖАЊЕ ТОКОМ УСТАНКА (1804–1815)

Прве борбе са Турцима устаници су започели скривеним личним оружјем, оружјем заосталим и сачуваним код припадника бившег "српског фрајкора", из последњег аустро–турског рата (1788–1790) и припадника бивше "српске нахијске милиције" из периода 1796/97. године, као и оружјем донетим од стране пребеглих Срба, бивших војника аустријске Војне крајине.

У погледу набавки оружја, у ситуацији његове опште несташице, устаници су били упућени на трговачке везе и лична познанства са својим сународницима са територије Аустрије и посебно Војне крајине.

Тако су током маја 1804. године устаничке старешине из логора у Топчидеру писале у два наврата у Аустрију, молећи тамошње Србе у Угарској за помоћ оружју (сабљама), новцу и храни, а посредник у томе био је Никола Апостоловић, "иконописац из Земуна".²⁰

Настављајући започету акцију на добављању оружја и муниције, Карађорђе је 1804. године у Остружници сазвао на саветовање, поред нахијских и осталих устаничких старешина, и "...главне Србе трговце и пријатеље српске да и они дођу на скупштину у Остружницу, који и дођу. Прво Милутин Топал (уствари Драгутин Милутиновић, прим.аут.), Милош Урошевић, Димитрије Ратковић (Марковић),... И ту они учине договор са Карађорђем, да се њи три узму у компанију да набављају Карађорђу све потребне војене, како ти барут, олово, хартију, топове, ђулета и храну за новце... Они се зарекну и увере Карађорђа да ће се они старати све што и колико је више могуће. Карађорђе обећа им плаћати и добар проценат давати..."²¹

Пошто такав начин снабдевања устаника оружјем није у догледно време могао поправити стање оскудице и поред пређутне

²⁰ Драгана Самарџић, "Војне заставе Срба до 1918", Војни музеј, Београд, 1983. стр. 37, 40.

²¹ Танасије Ж. Илић, "Трговачки тефтер Драгутина Милутиновића", Зборник Музеја Првог српског устанка, бр. 2., Београд, 1960. стр.122, 123.

толеранције аустријских власти у почетку у илегалном добављању оружја са њене територије, Карађорђе се јануара 1806. године преко званичне српске депутације обратио аустријским државним органима.

Међутим, с обзиром на своје претензије на Балкану, аустријска Дворска и Државна канцеларија у одговору на молбу депутације од 6. марта, расписом упућеним Славонској генералној команди од 9. априла (поред већ практично примењене), доноси забрану сваке трговине ратним материјалом са устаницима у Србији. Ова забрана се чак и поштрава после више званичних протеста које је турски посланик у Паризу Мухиб Ефендија 20. маја упутио канцелару Јохану Стадиону.²²

Устаницима је после забрана аустријских власти да се на легалан начин добавља оружје са њене територије, преостало једино да се као и до тада снабдевају илегалним путем уз поткупљивање локалних официра и војника дуж граничног кордона.

Сходно насталој ситуацији о забрани импорта оружја са аустријске територије, Карађорђе је 2. јуна 1806., на састанку у Топчидеру са приватним лиферантима из Аустрије, начинио план за добављање оружја за војску.

Тако је Димитрије Марковић, трговац из Сремске Митровице, добио задужење да оружјем снабдева западну Србију; Стефан Живковић, Драгутин Милутиновић и Милош Урошевић да снабдевају главни устанички логор у Топчидеру; док је Лазар Поповић из Оршаве био задужен за снабдевање источне Србије.

После овакве територијалне прерасподеле задужења, уследило је организовање трговачко кријумчарске мреже која је обухватала Штајерску, Крањску, Корушку, Славонију и Срем.²³

На почетку устанка српски устаници су свесни недовољне опремљености своје војске, велике наде полагали у Русију: поред дипломатско-декларативне помоћи, очекивали су од ње и конкретну помоћ у дотуру војног материјала.

Наиме, Русија је од почетка устанка на молбу српских старешина пружала новану помоћ, заузимајући се код Порте за испуњење српских захтева. Конкретнија руска помоћ у том периоду изостала је наиме услед војне сарадње Француске и Турске што је угрожавало интересе Русије, која се припремала за рат.²⁴

Ранији покушаји једне српске депутације из новембра 1804, која је у Петрограду водила преговоре са грофом Чарторијским о дотуру војног материјала, остали су без резултата. Ништа боље нису

²² Бранко Богдановић, "Наоружање војске у Првом српском устанку 1804–1813. године", ЗИМС, бр. 21, Београд, 1984. стр. 45, 46;

Слободан Радисављевић, "Неки подаци о фалсификатима и другим променама на оружју", ВВМ, бр. 11–12, Београд, 1966. стр. 256.

²³ Б. Богдановић, н. д., стр. 46

²⁴ Војин Максимовић, "Војничке везе и односи Србије са Русијом у току поротеклога столећа 1806–1917. године", Руски архив, Београд, 1931, стр. 8.

прошли ни преговори са командантом руске Молдавске–Дунавске армије, генералом Михељсоном у Букурешту 6. марта 1806, када је српска депутација обновила своје захтеве за испоруком оружја, као и да руска војска потпомогне устанике.

Прва конкретна сарадња са руском војском уследила је у периоду вођења руско-турског рата 1806–1812, потписивањем војне конвенције од стране Карађорђа и пуковника, маркиза Пауличича у близини Неготина 28. јуна 1807. године.²⁵

Пошто су одредбе конвенције о примирју између Русије и Турске закључене у Слобозију 12. августа 1807. односиле и на српске устанике као руске савезнике, период ратног затишја устаници су искористили да, поред предузетих мера на конституисању српске државности, формирају и регуларну војску.

Упоредо с тим предузимају се акције на добављању оружја и војне опреме, иако ситуација није била нимало повољна јер је управо у то време (27. маја 1807) уследила забрана сваке трговине војним материјалом са аустријске територије. То неповољно стање покушано је да се донекле превазиђе сопственом организованом изработом, преправком или поправком оружја.

Тако је у београдском Доњем граду с пролећа 1808. године основана војна радионица – Арсенал, где су израђивана копља и бајонети, фишеци, куршуми, па чак и мали бронзани топови, док су пушке и сабље поправљане или репариране.²⁶

Наоружање српске војске састојало се од лаког ватреног и хладног оружја: пушка, пиштољ, јатаган или сабља, копље,... које су у почетку устанка углавном набављало као ратни плен.

Од тешког наоружања, устаничке јединице и касније регуларна српска војска имали су лаке и опсадне топове, који су се осим путем ратног плена и куповином са стране набављали и сопственом производњом, нарочито од 1809. године.²⁷

Велика већина војника никада, међутим, није била комплетно опремљена; оскудица у оружју била је њихов стални пратилац. Такво неповољно стање није се битније изменило ни каснијим допремањем војне опреме и оружја из Русије.

Пошто је владала нарочито оскудица у сабљама, које су поред копаља представљале основно оружје коњице, у београдском Арсеналу се уз остало радило и на њиховој изради од коса.²⁸

---

²⁵ Исто, стр. 8, 9; Первое сербское востание 1804–1813.г. и Россия, Москва, 1980, стр. 5, 61. (група аутора); Б. Богдановић, н. д. стр. 54.

²⁶ Павле Васић, "Београд за време Карађорђа", ЗИМС, бр. 19, Београд, 1982, стр. 58

²⁷ Радосав Марковић, "Војска и наоружање Србије кнеза Милоша", Српска Академија наука, Београд, 1957. стр. 7.

²⁸ Б. Богдановић, н. д. стр. 65. – Таква предузимљивост нагнала је убрзо аустријског канцелара, грофа Ј. Стадиона, да 24. августа 1808. године поднесе предлог Дворској и Државној канцеларији о забрани извоза за Србију и ове пољопривредне алатке.

У општој оскудици војног материјала са којим је располагала српска војска, сигурнији и трајнији изгледи за његово допремање стекли су се током друге половине 1807. године када је руска Дунавска армија запосле обе обале Дунава. Тиме су створени предуслови за реализацију одредби руско-српске војне конвенције од 28. јуна исте године.

Експедицијом војног материјала за Србију руководио је кнез А. А. Прозоровски, новопостављени главнокомандујући руске Дунавске армије, на основу чијег предлога је овај план почео да се спроводи.

Наиме, пошто се цар Александар I (1801–1825) сагласио да се по том питању уступи резервно оружје линијских пукова Дунавске армије, Румјанцов је 16. јануара 1808. известио о томе Прозоровског. Овај план међутим почиње да се спроводи тек током друге половине те године, пошто је транспорт допуњен оружјем уступљеним од XVI дивизије Дунавске армије, када заповедник артиљерије Дунавске армије генерал-мајор Сиверс 11. августа упућује транспорт из Јашија.

Овај контингент оружја у Србију стиже 18. октобра, а 29. октобра у Београду га преузима Миленко Стојковић; којом приликом је судећи по издатој потврди каплару ("уряднику") Мишорову било допремљено: 2.917 пушака различитог калибра и модела, 1.000 пиштоља (500 пари), 2.000 сабаља и 1.000 копаља ("миздрака").²⁹

У овој пошиљци војног материјала из Русије, налазило се искључиво старо и оштећено оружје, које је требало доводити у исправно стање, што упућује на вероватноћу да га је руска војска задобила као ратни плен.

Квалитетом приспелог оружја, како се наводи нпр. у једном поверљивом аустријском извештају "обрштера" Перша, био је огорчен и сам Карађорђе који је изјавио "А оружја захрђалога, изломљенога и сасвим батал послао је (Прозоровски, прим.аут.), да је око њега толико потрошено оправљајући га да би готово за оне новце ново купити онолико могли."³⁰

Према контрадикторним аустријским извештајима може се претпоставити да је том приликом заправо било послато 1.000 коњичких и 1.000 пешадијских сабаља. О томе говори и извештај Перша од 5. децембра, упућен земунској Војној команди: "...gross und kleinen Säbeln...", или како их он назива: "...lang und kurzen Säbeln". На основу приспелих поверљивих извештаја, Симбшен обавештава надвојводу Лудвига да су Срби добили: "...2000 alte Säbeln von verschiedener Länge..."³¹

²⁹ Исто, стр. 54, 55.

³⁰ П. Васић, "Униформе српске војске за време првог устанка", ЗИМС, бр. 5., Београд, 1968, стр. 49.

³¹ Б. Богдановић, н. д., стр. 66.

Следећа пошиљка оружја за Србију у склопу руске помоћи упућена је на 26 саоница, из Јашија преко Крајове. То наводи Ренен у свом извештају упућеном 18. фебруара 1809. грофу Стадиону; транспорт је преузео Миленко Стојковић 14. фебруара у Циганешу.

”Контумацки портир” Ђук, у свом извештају од 18. марта, потврђује ову пошиљку војног материјала, а на основу њега Перш 22. марта обавештава барона Симбшена о приспећу: ”...2000 Karabiner, 2000 Musquetten mit Bajonetten versehen, und viele Säbeln verschiedener Art...”³²

О стању ових сабаља пристиглих преко Јашија, Крајове и Букурешта говори податак из Валконијевог извештаја од 4. априла: ”...sehr alten Säbeln...”, док Карл Белошевић у извештају од 12. марта Симбшену наводи: ”... 1300 russische Kavallerie Säbeln werden nun blank geputzt”. Слични наводи налазе се и у извештају Перша: ”...die Säbels zur Reinigung, Reparatur und Scharfschleifen in die Festung gebracht”.³³

Све у свему, констатација је да је приспело оружје било не-уједначеног квалитета. Пушке су одмах транспортоване у унутрашњост ради деобе војним јединицама, што значи да су биле у много бољем стању од оних из претходне пошиљке, али се то не би могло рећи и за сабље.

Наиме, приспеле сабље су због лошег стања најпре морале бити оштрене и полиране, па тек онда раздвојене коњицима и пешадијским јединицама.

Што се тиче сабљи које су користиле српске коњичке јединице, оне су биле различитог типа и порекла (у почетку устанка углавном турске). У каснијим испорукама војног материјала из Русије, пристигле сабље су поред недовољног броја биле лошег квалитета, тако да у наоружању коњице уместо сабље као њеног основног оружја, преовлађује и даље копље.

Пристигле сабље из Русије у мањој мери могле би потицати из наоружања руске лаке ”линијске” коњице (хусара, улана, козака...) које све до 1809. године нису биле опште прописане форме. Међутим, не би требало пренебрегнути чињеницу да је руска коњичка (”хусарска”) сабља М. 1763 израђивана по узору на пруску, односно шведску коњичку сабљу М. 1759. То указује на вероватноћу да су коњичке сабље као и пушке у контингенту приспелог оружја из Русије већином потицале из руског ратног плена, првенствено имајући у виду руско-шведски рат (1808–1809).

Коњичке сабље руског порекла српска војска добија тек после 1809. године, односно после спроведеног преоружавања руске линијске коњице првом руском сабљом официјелног типа М. 1809.

³² Исто, стр. 56, 57, 65, 66.

³³ Исто, стр. 65, 66. П. Васић, ”Београд...”, ЗИМС, бр. 19, стр. 58.

Истом приликом пристигле пешадијске сабље биле су, вероватније, заправо шведске пешадијске сабље М. 1748; а у мањој мери руске "гренадирске" сабље М. 1763 (које су заправо по форми биле готово идентичне, рађене по шведском и пруском узору М. 1715).

После пропасти Првог српског устанка, крајем 1813. године, априла 1815. на подручју Београдског пашалука избија нови устанак српског становништва (тзв. Други српски устанак), које се, после периода проведеног у слободи од 1804. до 1813. повратком из збегова није могло помирити са положајем обесправљене раје. Ову устаничку војску сачињавала је тзв. "народна војска", састављена од неједнако и углавном слабо наоружаног народа, која је концепцијски била организована на темељима искустава из периода Првог српског устанка.³⁴

Битан моменат за српске устанике наступио је споразумом између вође устаника Милоша Обреновића и султановог намесника, београдског везира Марашли Али-паше који је постигнут у устаничком логору на Белици 16. августа 1815. године.

У контексту нашег разматрања овај споразум значајан је по томе што је Србима било дозвољено да имају "милицијске" наоружане одреде у виду "пандура", уз право да носе "... само ситно оружје ради одбране од звери и хајдука"³⁵

У преставци упућеној Порти 25. септембра, Срби се обраћају "цару Отоманском" да одобри њихов споразум са Марашли Али-пашом, истичући да "... народ може сербезлук да има само онда ако му се допусти да носи оружје као што га је носио у Мустај-пашино време и под њим сербезан био". Пошто је споразум о прекиду ратних активности био остварен, прокламацијом устаничког вође Милоша Обреновића од 9. новембра 1815. српски одреди су распуштени, са позивом да се људи враћају својим кућама пошто, како се наводило, "време је већ дошло да се крв браће наше не пролива..."³⁶

После споразума са Турцима 1815. године Србима је било дозвољено да формирају наоружане милицијске одреде у виду нахијских и сеоских пандура, а то стање ће потрајати и у току наредне деценије.³⁷

Поред пандура у личној служби код кнеза Милоша и нахијских кнезова који су називани "пандури коначки", постојали су и пандури у јавној служби, називани "пандури општи". Ови последњи били су у ствари сеоски пандури који су служили као полицијски и извршни органи власти, као чувари јавног реда и "царских друмова од хајдука".

³⁴ С. Ратковић-Костић, н. д., стр. 27.

³⁵ Адам Николић, "Султански спахилуци (мукаде) у Србији (1815-1835)", ЗМПСУ, бр. 1 Београд, 1959, стр. 32.

³⁶ С. Ратковић-Костић, н. д., стр. 27. – Овом прокламацијом је истакнуто да се оружје оставља народу, али да га нико не може јавно носити осим оних који буду у народној служби и који ће као посебно обележје у руци носити бели штапић.

³⁷ Исто, стр. 27.

Формацијски, ови милицијски одреди постојали су као пешадијске и коњичке јединице, тако да је 1825. године "пандура општин" било свега 238.³⁸

Претходне, а нарочито буна Милоја Ђака 1825. године опомењула је кнеза Милоша да се са сличним побунама и нередима могло рачунати и у будућности, и "да војска састављена од наоружаног народа сакупљеног на брзу руку и без војничке дисциплине није таква оружана сила у коју се могло поуздати у свакој прилици. Случај Јасеничана и Лепеничана који су пришли побуњеницима, лебдео му је стално пред очима..."³⁹

ФОРМИРАЊЕ РЕГУЛАРНИХ ВОЈНИХ ФОРМАЦИЈА И ЊИХОВО ОРУЖАЊЕ

После Ђакове буне као непосредног повода, у смислу повећања личне сигурности и ауторитета, кнез Милош почиње да организује регуларне војне јединице на подручју Београдског пашалука.

Прве јединице српске регуларне војске формиране су крајем фебруара 1825. године, који су називани "уписни пандури". Наиме, поступајући по наређењу кнеза Милоша, нахијске и сеоске старешине тада су из сваког села изабрале по једног или два "здрава и гледна младића из добрих и задружних кућа" и послали их у нахијска средишта.⁴⁰

Ова новоформирана војска није имала одлике стајаћих трупа, пошто се сакупљала по нахијским средиштима једино за време обуке с пролећа и јесени, или приликом смотри.

Њихово наоружање састојало се од два пиштоља и јатагана за појасом, аустријског "карабиља", док су официри уместо јатагана имали сабљу.⁴¹

Подробније о стању тадашње опремљености српске војске говоре извештаји аустријских "конфидената", који су после Другог српског устанка наставили свој обавештајни рад на прикупљању војних, политичких и здравствених података о приликама у Србији и о томе извештавали земунску Војну команду, која би их прослеђивала вишој инстанци.

³⁸ Р. Марковић, н. д., стр. 11. – Тако је нпр. "пандура општин" (пешака и коњаника) 1815, било свега 204, кој су по нахијама били распоређени: "Београдска нахија 16, Ваљевска 18, Шабачка 22 и од њих 6 код Господара Јеврема, Соколска 8, Ужичка 23, Пожешка 17, Рудничка 20, од којих код Господара Јована 10, Крагујевачка 16, Јагодинска 16, Ђупријска 10, Пожаревачка 30 и Смедеревска нахија 8".

³⁹ Исто, стр. 15.

⁴⁰ Исто, стр. 15.

⁴¹ С. Ратковић-Костић, н. д., стр. 28.

Интересантан је у том погледу извештај земунског Војног команданта од 7. марта 1827. Генералној команди у Петроварадину: "Вести из Крагујевца изгледа да се слажу с мојим прошлим извештајима о српској милицији, њеној обуци, војном образовању; да има три одељења, свако отприлике 300 људи, који су постављени у Крагујевцу, Пожаревцу и Шапцу... Њихово садашње наоружање састоји се од карабинки без бајонета, два пиштоља и једног ханџара за појасом. Они треба да буду снабдевени правим пушкама ("мускетама") али се не зна откуд."

О начину снабдевања оружјем у том периоду које је била лична својина, сведоче извештаји земунске Војне команде Генералној команди од 7. и 14. априла 1828. године. У њима се поред осталог наводи и: "... да су Срби на последњем вашару у Ваљеву купили сво оружје уз двоструку цену."⁴²

За пешадијске јединице направљене су и прве уноформе, приликом чије израде су консултовани кнежев благајник ("казначеј") Јаков Јакшић (Попов) и капетан Дамњан Глумач; тада је преко београдског кројача Николе Христића у Бечу купљен материјал за 200 гроша.

По неким изворима, овако начињена уноформа није се допала кнезу Милошу, јер на њој, поред тога што је личила на аустријску, није био предвиђен појас ("силав") за смештај два пиштоља и јатагана. Међутим, вероватније је да се тада заправо морало одустати од униформисања због учесталих протеста Порте, која је о приликама у Србији обавештевана и преко званичног Беча.⁴³

Ситуација се међутим у погледу набавки оружја битно мења после добијања Хатишерифа 1830. односно Берата 1833. године, када је Србији признат статус полувазалне кнежевине. Поред институционалног организовања, тада се формирају прве регуларне војне формације у виду "пешачке и коњичке гарде", које кнез Милош настоји да уреди, опреми и наоружа по узору на европске војске.

Формирањем "Регименте пешачке гарде" 1830/31, по подацима од 1836. године у њеном саставу налазила су се четири батаљона "пјехоте гвардејске" (укупно 2.535 војника, бандиста и помоћног особља). Њихово наоружање чинила је дуга или кратка пушка, за које се настојало да буду снабдеване "с панганети" (бајонетом).

Пошто се оружје за потребе војске и даље набављало са разних страна (из Аустрије, аустријске и босанске Војне границе, Русије,...), и из разних извора код домаћих мајстора ("кујунџија-туфегџија"), оно је самим тим било различитог типа односно калибра, што се тиче ватреног оружја.

⁴² Лазар Ђелап, "Аустријски војни извештаји о организацији српске милиције 1821-1871", ВВМ, бр. 10, Београд, 1964, стр. 130, 131, 134.

⁴³ Р. Марковић, н.д., стр. 183.

У једном аустријском извештају из 1838. године наводи се да је српски регуларни војник опремљен "карабином са два турска картуша за пушчани барут – сваки за 20 патрона, док су више њих носили и пиштоље и хандаре, а официри су имали сабље."⁴⁴

Формиран је ескадрон "коњичке гарде" 1832. године; по једном извору у његовом саставу налазило се 111 коњаника, који су називани хусари или козаци, а касније катане. Ову у суштини регуларну коњицу по подацима из 1837. сачињавала су два ескадрона (укупно 130 коњаника).

Постојало је и једно посебно одељење коњичке гарде (вод од 36 коњаника регуларне војске), "који су представљали свиту кнеза Милоша за најсвечаније прилике" који су називани "кавази".⁴⁵

У прво време коњаници су били одевени у "богата турска одеља, на добрим коњима и добрим такумом на њима"; од наоружања су имали "дугу пушку, за појасом и силавом два пиштоља, две кубуре и велики нож". Сву ову опрему и наоружање они су морали сами да набаве, о свом трошку, "док им је кнез Милош приликом њиховог доласка у Крагујевац давао само сабље".⁴⁶

Основано је претпоставити да су у прво време сабље у наоружању "Књажевског гвардејског коњичког ескадрона" биле османског порекла, типа "шамшир" и "к'лч".

Ови типови османских коњичких сабљи у руке устаника доспевале су током Првог и Другог српског устанка, као ратни плен. Њима су се првенствено опремали (одликовали) устаничке старешине и народни прваци, као ознаком части (заслуга) и достојанства. Са успостављањем стабилнијих српско-турских односа средином 1815. године, кнез Милош је нпр. у сусретима са турским великодостојницима у знак оданости (тур. "хедија"), поред осталог, добијао на поклон и сабље.

⁴⁴ Исто, стр. 212, 213. – Као илустрација сталне и крајње оскудице у оружју које је било потребно за опремање нахијске "народне војске", нека послужи податак "да је на дан 6. јануара 1833. године пожешка нахија са четири капетаније имала на располагању свега 2.279 пушака (недостајало 3.529); док је рудничка нахија са три капетаније имала 2.277 пушака (недостајало 2.842)."

⁴⁵ Исто, стр. 19, 20; Д. Самарцић, н. д., стр. 109, 110. – Формирање посебног коњичког гардијског одељења (вода), формално је озаконено Указом од 12. маја 1838. Поводом предузетих мера на реорганизацији војске 1875. године, коњичко гардијско одељење преустројено је у гардијски ескадрон који законском формулацијом од 1883. године добија назив Краљева Гарда.

⁴⁶ Р. Марковић, н. д., стр. 20, 211, 212. – Пиштоље су коњаници у почетку носили само два у кубурама док јашу, које су у другим ситуацијама затикали за појас.

Др П. Васић, "Прилог проучавању униформе српске војске у XIX веку (1826–1858)", ВВМ, бр. 4, Београд, 1957, стр. 218.

Сабље су, међутим, као и друго оружје, куповане и од самих Турака. Тако су кнезови Народне канцеларије у Београду, представници кнеза Милоша за везу са везиром Абдурахман-пашом (наследио Марашли Али-пашу, после његове смрти августа 1821.), Марко Богдановић, Панта Хаџи-Стојило, Хаџи-Брзак и Цветко Рајовић успевали да подмите многе Турке у београдском Граду, па и самог "џебанџибашу". Украдено оружје и други војни материјал Турци су сами износили из Града ноћу и доносили га својим кућама, одакле су га преузимали Срби. На сличан начин поступало се свуда на простору Београдског пашалука где су се налазили турски гарнизони.

Турски војници су овако поступали отуд што сами више нису могли да пљачкају и харају откад су Срби добили унутрашњу аутономију и локалну самоуправу. У тим новим околностима и периоду опште привредне рецесије Османске државе, београдски везир је, у новчаној оскудици, уместо војничке плате ("улефе") исплату често вршио и у натура, па су војници тада у власништво добијали и разно оружје. Тако добијене сабље, пиштоље, пушке и друго оружје и војну опрему они су продавали Србима по чаршији.

Са таквим стањем била је суочена и придошла војска босанског везира, која је 1828. године дошла у Србију као привремено појачање турских гарнизона - "...који су били тако бедно храниени да су свој пусат продавали за хлеб."⁴⁷

Сабље типа "шам шир" (пер. лављи реп) по форми сечива су персијског порекла. На подручју османске Турске оне су заступљене од друге половине XVI века; по својим карактеристикама (првенствено имајући у виду форму рукохвата) представљају четврти тип азијско-оријенталних сабаља. Сл. 4.

Одлика овог типа сабљи је специфична форма јабуке рукохвата, тзв. "повијена луковичаста главица" по чему је добила одлике аутохтоне османске сабље, која ће се примењивати и на сабљама типа "к'лч" и "мамелук". Сл. 5.

На персијском језику општи назив за сабље био је "к'лч" (килич), али по прилици када је требало разликовати сабље које имају жљебове на сечиву, оне су називане "зулфикар".⁴⁸

⁴⁷ Р. Марковић, н.д., стр. 202-204. Турски типови сабаља уочљиви су на ликовним делима из фонда Народног музеја: Георгије Бакаловић-Јеврем Обреновић (1835), инв. бр. 773; Катарина Ивановић-Војвода Стеван Книћанин (1847), инв. бр. 580; Јован Теодоровић-Обреновић (1836), инв. бр. 1225; Урош Кнежевић-Лука Лазаревић (1852-55), инв. бр. 550; Јаков Ненадовић (1850-55) инв. бр. 445; Прота Матеја Ненадовић (1852), инв. бр. 470; Хајдук Вељко Петровић (1852), инв. бр. 444.

⁴⁸ М. Шерцер, "Сабље", ПМХ, Загреб, 1979, стр. 12. - Сам назив "зулфикар" означавао је сабљу са жљебовима "једну од десет сабаља колико је имао Мухамед", и коју је, задобио у бици код Бедра 623. године. У каснијем периоду овај назив је у исламској митологији претрпео трансформацију, тако да је постао обележје "несаломиве снаге и непобедивости". У

Током XIX и првих деценија XX века типови османских сабаља "са повијеном луковичастом главицом рукохвата" постали су веома омиљени у појединим европским државама, као што су Угарска и Енглеска, где временом попримају све више "процесијску намену", под именом "мамелучке сабље".

САБЉА ТИПА "ШАМ ШИР"
ОСМАНСКЕ КОЊИЦЕ XVIII/XIX ВЕК

Сл. 4. Инвентарски број: 5674

Размере сабље:

дужина сабље са корицама: 92,5
цм / дужина сабље: 90 цм /

дужина сечива: 76,5 цм / шири-
на сечива: 3 цм / дужина корица: 79,5
цм /

Опис сабље:

Рукохват балчака израђен је од две смеђе коштане облоге, које у горњем делу формирају јабуку са повијеним крајем, тзв. "луковичасту главицу"; оне су обострано са листом сечива спојене са две месингане заковице. На средишњем делу јабуке рукохвата налази се мањи кружни отвор (оштећен), који служи за везивање темњака.

Коштане облоге рукохвата балчака оштећене су (са очигледним покушајима рестаурације).

Накрсница балчака је бакарна, са право пруженим равностраним крацима, који на крајевима имају вретенасто-купасте завршетке. На средишњем делу рама накрснице

← *Сабља типа "шам шир" османске
коњице XVIII/XIX век*

таквом значењу он се често у писаној форми помиње на сечивима османског оружја (јатаганима, сабљама), док је у ликовној форми сабља "зулфикар" представљена са двоструким-расцепљеним сечивом у виду "змијског језика".

пружају се двострани испусти, од којих доњи служи за фиксирање сабље у корицама. Дуж бочних страна рукохвата налази се месингана спојница са једноставним украсима валовитих шара и цртица (накрсница је украшена арабескама витичасте орнаментике).

Сечиво сабље је изразито закривљено, са сужењем у својој задњој четвртини, са два једноставна ужа обострана жљеба у висини телућа и врхом који се формира у истој висини, са изоштреном оштрицом.

Корице сабље израђене су од две симетричне дрвене облоге са пресвлаком од црне шагринске коже, које дуж предње стране имају уметак у виду уже мрежасте месингане траке. Корице су у горњем делу оковане дубљим месинганим оковом укошено-нарецканог руба, који на својој бочној страни унутрашњег лука корица имају уздужни прорез за једноставније извлачење сечива сабље; доња трећина корица је такође окована месингом сличне форме, са карактеристичном "валовитом крестом" на крају. Дуж горње половине корица постављена су два шира овална избочена бакарна прстена са очицама на унутрашњој страни лука, на којима се налази по једна месингана помична алка за качење.

Месингани окуви корица по рубовима предње стране украшени су једноставним валовитим шарама и цртицама (идентично украсима спојнице рукохвата); рубови предње стране прстена корица имају украсе арабескне флоралне орнаментике (идентично украсима накрснице).

Корице сабље преломљене су у висини горњег прстена.

Натпис-ознаке:

У бази предње стране сечива пунциран је жиг царске оружане ризнице у Цариграду "тугра"; који није потпуно уочљив.⁴⁹

САБЉА ТИПА "К'ЛЧ" ОСМАНСКЕ КОЊИЦЕ XVIII/XIX ВЕК

Сл.5. Инвентарски број: 5649

Размере сабље:

дужина сабље са корицама: 96,5 цм / дужина сабље: 95 цм /

дужина сечива: 79 цм / ширина сечива: 02,8 цм / дужина корица: 83 цм /

Опис сабље:

Рукохват балчака израђен је од две коштане облоге црвенкасте боје, које у горњем делу формирају јабуку са повијеним крајем, тзв. "луковичасту главицу"; за лист сечива обострано су спојене са две месингане заковице. На средишњем делу јабуке рукохвата налази се овално месингано дугме, са кружним отвором за везивање темњака.

⁴⁹ Пунца-жиг султанове оружане ризнице у Цариграду "тугра", представља стилизовани потпис султана (аззе насруху дурибе); примењиван је у сигналирању турског оружја произведеног у државној оружници у периоду 1844-1923. године.

Накрсница балчака је као и остали месингани делови од тзв. "по-злаћеног месинга", купасте форме са крацима извијеним у супротним правцима, чији су завршеци спирално увијени. На средишњем делу рама накрснице пружају се двострани испусти, од којих доњи служе за фиксирање сабље у корицама. Дуж бочних страна рукохвата пружа се месингана спојница са уздужно бразданим пољима (са незнатним оштећењем у бази горњег дела).

Сечиво сабље је закривљено са два обострана шира жљеба који дуж средишњег дела формирају наглашено ребро; при врху на делу телућа сечиво се проширује у двострану оштрицу са врхом који се формира у истој висини, са изоштrenom оштрицом.

Корице сабље израђене су од две симетричне дрвене облоге са пресвлаком од шагринске коже, које дуж предње стране имају уметак у виду уже мрежасте месингане траке. Корице су у горњем делу оковане дубљим месинганим оковом на коме се са бочне стране унутрашњег лука налази уздужни прорез за једноставније извлачење сечива; доња трећина корица је такође окована месингом са карактеристичном "валовитим крестом" на крају.

Дуж горње половине корица постављена су два месингана шира прстена призмичне форме, са очицама на унутрашњој страни лука, на којима се налази по једна месингана (отворена) помична алка за качење.

Натпис-ознаке:

У бази предње стране сечива паралелно у пољу оба левкаста жљеба, сигниран је латинични поновљени натпис произвођача:

← *Сабља типа "к'лч" османске коњице
XVIII/XIX век*

Л В Ц А
Л В Ц А⁵⁰

УРЕЂЕЊЕ И ОПРЕМАЊЕ СРПСКЕ ВОЈСКЕ ПО ЕВРОПСКОМ УЗОРУ

У периоду насталом после 1830/33, како је већ напоменуто, кнез Милош је добио и право да организује мање регуларне војне јединице "у смислу осигурања националног развитка". Он међутим, ради на њиховом јачању као главном ослоњу своје апсолутистичке власти, убрзано их опрема и наоружава по европском узору, ангажујући у том послу како домаће, тако и стране лиферанте.

Од тог периода набавке оружја вршене су сем преко приватних трговаца, и легалним путем, преко аустријских пограничних команди. За такве набавке оружја било је потребно званично одобрење главног војног "Сојхауза" у Бечу, односно локалних арсенала у Варшину (Петроварадину) и Темишвару.

Тако је нпр. у једном краћем периоду у бечким фабрикама по основу српских поруцбина, поред тешког наоружања (12 топова израђених на основу одобрења дворског Ратног савета од јуна 1837), израђивано и лако оружје (пушке, сабље), које је било вероватно само репарирано.⁵¹

Тако је једна поруцбина коју је требало реализовати половином јуна 1833. преко бечког трговца, барона Дитриха, обустављена (100 сабаља и 1.200 пушака) пошто је као и претходно реализована испорука, и ова била сумњивог квалитета. Наредне, 1834. године поруцбине оружја реализоване су преко бечког банкара и трговца Тирке, тако да је почетком августа пристигао контингент од 1.795 пушака (М. 1798), 164 сабље, 120 "барјачића за козаке" и више добоша.⁵²

Пошто у аутентичним документима везаним за испоруке оружја (што се нарочито односи на хладно оружје), не постоји чак ни њихов ближи опис, принуђени смо у одређивању типова сабаља у недостатку релевантнијих показатеља да се служимо основаним претпоставкама.

⁵⁰ На основу сигнатуре која је примерена западној-латинској изради, по неким мишљењима сабља је израђена у месту Лука (Италија).

Сабља је најме купљена у Сарајеву, заједно са још две, од којих је друга заведена под инвентарски број: 5424 (Сл. 1.), од кујунџије Јабучар Салима, који је имао "граверско-оријенталну радњу на Баш-чаршији" у улици Казанцилук бр. 9. Наводно је у тој породици постојало предање везано за ову сабљу, да је босанска земаљска влада приликом аустроугарске анексије Босне и Херцеговине 1908. године ту сабљу поклонила војном гувернеру фелдмаршалу Оскару Пофореку.

⁵¹ Р. Марковић, н. д., стр. 206, 207.

⁵² Мита Петровић, "Финансије и установе обновљене Србије, до 1842", Београд, 1901, стр. 534.

Испоруком оружја 1834. године допремљено је и "120 барјачића за козаке". Тај број сасвим је одговарао бројном стању у то време јединог регуларног коњичког ескадрона, тако да истом приликом допремљених 146 сабаља упућује на то да су биле коњичке форме, које су могле послужити за његово комплетно опремање.⁵³ Једна од претпоставки могла би бити, да су допремљене сабље потицале из формацијског наоружања аустријске лаке коњице, што би било у духу настојања кнеза Милоша да се регуларним војним јединицама да европско обележје, различито од дотадашњег турског утицаја.

Наиме, аустријска хусарска и уланска коњица су у том периоду поседовале официјелну сабљу М. 1803, за коју постоји могућност да је испоруком из државних арсенала могла бити уступљена Србима. Сл. 6.

САБЉА АУСТРИЈСКЕ
КОЊИЦЕ-ХУСАРА М. 1803/1834 "С"

Сл. 6. Инвентарски број: 5687

Размере сабље:

дужина сабље са корицама: 103
цм / дужина сабље: 92,3 цм /

дужина сечива: 77,7 цм / шири-
на сечива: 03,9 цм / дужина корица:
87,7 цм /

Опис сабље:

Рукохват балчака израђен је од дрвета који је у горњем делу сужен, са намотајима канапом и кожном пресвлаком (намотаји тордиране

← *Сабља аустријске коњице-хусара
М. 1803/1834 "С"*

⁵³ Р. Марковић, н. д., стр. 207. – Поводом ове испоруке оружја постоји неслагање у погледу количине допремљених сабаља, где се по овом извору наводи да је испоручено 146 сабаља.

жице недостају, као и метални прстен у бази рукохвата). Дуж леђног дела рукохвата пружа се метални оков са обостраним "ушима" спојеним заковицом за лист сечива, који својим горњим делом формира плићу капу јабуке заравњеног теменог дела, са заковицом лист сечива.

Рукобран балчака је од метала, лучно-угласте форме, симетричан, са једним профилним ребром, које под правим углом формира затворени спољашњи крак накрснице. Други крак накрснице прелази у одбојник са благо повијеним и задебљаним крајем, на коме се налази уздужни прорез за везивање темњака.

Сечиво сабље је закривљено, са једним обостраним ширим левкастим жљебом и врхом који се формира у висини телућа (сечиво је на половини било преломљено па је накнадно "аутогеним варом" спојено; недостаје – десетак сантиметара).

Корице сабље су металне-масивне, са приширењем у горњем делу и бочним завртњем; на доњем крају са специфичном "крестом". Дуж горњег дела корица постављена су два ужа метална прстена са краћим испустима на унутрашњој страни лука (уместо очица), са по једном помичном металном алком за качење.

Натпис-ознаке:

У горњем делу сечива, обострано у истој висини, налази се гравура грба Хабзбуршког царства (окоуњени двоглави орао); - у бази телућа сечива сигниран је латинични курзивни натпис (делом нејасан):

R. A. Kremss⁵⁴

Као што је већ напоменуто оружје и војна опрема у Србији су, поред набавки из иностранства и околних подручја, израђивани и у самој земљи, првенствено у Крагујевцу, где је 1837. године изграђен и главни војни Арсенал ("оружехранилиница"). Мајстори кујунџијског и туфегџијског заната који су се налазили у државној служби радили су у касарни и ту углавном израђивали војну опрему; док се оружје већином поправљало, мада постоје подаци да је нпр. у периоду 1836-37. године кујунџија Миша у Крагујевцу ковао "сабље беговске"; 1839. помиње се сабљар Х. Јоханес који је на позив кнеза Милоша дошао из Цариграда.

Постоји и податак везан за овог потоњег сабљара, да је, учествујући у војничкој побуни од 11. маја 1839. "...војнике пратио и сабље им оштрио", те да га је по пропасти побуне на Трешњи 16. маја, "Вучић испребијао на мртво име".

О квалитету израде ових сабаља сведочи податак да је кнез Милош једну такву сабљу, коју су израдили домаћи мајстори, предао

---

⁵⁴ Кремс-град у Аустрији, стотинак километара од Беча, где се вероватно налазио један од аустријских оружних центара.

на поклон немачком барону Хердеру "начелнику саксонских рудокопа" који је испитивао рудна налазишта по Србији.⁵⁵

Ови домаћи мајстори-сабљари по свој прилици су се при изради користили одређеним узорима. Један од узора по једноставности своје форме, могла би бити сабља аустријских хусара М. 1803.

У изради таквих сабаља свакако да је долазило до поједностављења појединих детаља у односу на прототип, а тим поступком вероватно се користио двадесетак година касније и ковач Ђока Милетић из Трстеника.

Као очигледан пример у том смислу, послужиће нам сабља официра аустријске коњице-хусара М. 1803, чији су рукобран са накрсношћом и рукохват накнадно израђени. Сл. 7.

САБЉА ОФИЦИРА АУСТРИЈСКЕ КОЊИЦЕ-ХУСАРА М. 1803/1836 "С"

Сл. 7. Збирка Мијић

Размере сабље:

дужина сабље са корицама: 98

цм / дужина сабље: 97 цм /

дужина сечива: 84,8 цм / шири-

на сечива: 03,5 цм / дужина корица:

86 цм /

Опис сабље:

Рукохват балчака израђен је од дрвета трбушасте форме, са

← *Сабља официра аустријске
коњице-хусара М. 1803/1836 "С"*

⁵⁵ Р. Марковић, н. д., стр. 153, 179, 209, 210, 217; – Јелена Милић-Грчић, "Књажевска канцеларија 1815–1839; Водич архива Србије, књига I, Београд, 1967, стр. 127. – Хердер Барон Аугуст Сигисмунд, рударски инжењер, 1837, на поклон од кнеза Милоша добио је сабљу са 118 брилијаната.

намотајима канапом и кожном пресвлаком (намотаји тордиране жице недостају). У бази рукохвата налази се метални прстен, а на средњем делу рукохвата заковица; дуж леђног дела пружа се метални оков који својим горњим делом формира плићу капу јабуке заравњеног теменог дела, са заковицом трна сечива.

Рукобран балчака је од метала лучно-угласте форме, симетричан (у горњем крају мањим оштећењем одвојен је од јабуке рукохвата), са једним профилним ребром које под правим углом формира затворени спољашњи крак накрснице. Други крак накрснице прелази у одбојник са благо повијеним и задебљаним крајем, на коме се налази уздужни прорез за везивање темњака.

Сечиво сабље је закривљено, са једним обостраним ширим левкастим жљебом и двостраном оштрицом при врху који се формира у висини телућа, са изоштреном оштрицом.

Корице сабље су металне, са незнатним оштећењем у висини "уста", на чијем бочном делу се налази завртањ; на доњем крају "креста" је потпуно спиљена од дуге употребе-ношења.

Дуж горњег дела корица постављена су два уска метална прстена са краћим испустима на унутрашњој страни лука (уместо очица), са по једном помичном металном алком за качење (од којих је доња накнадно замењена).

Натпис-ознаке:

У бази полеђине сечива сигниране су две ознаке (од којих једна могуће ћирилична):

и 2

Вероватно да би себе растеретио послова кнез Милош је надлежност везану за питање снабдевања војске 1836. године препустио новоустановљеном "Комесарском одељењу за добављање оружја, муниције и свију других војних потреба", за чијег комесара је постављен Цветко Рајовић.

Ради бољег организовања војног снабдевања јула 1837. године у Крагујевцу је основан "Војенни комисион", који су сачињавали мајстори разних струка задужени за наоружање, одевање или исхрану.⁵⁶

Вредна помена је чињеница да су набавке оружја и војне опреме из иностранства омогућене првенствено захваљујући томе

⁵⁶ Др Д. Николић, "Шта нам пружају писани извори о производњи униформе у Србији 30-их година XIX века", ВВМ, бр. 18, Београд, 1972, стр. 125, 134. - "Војенни комисион" сачињавали су мајстори разних струка, војни припадници са грађанским статусом: "2 сарача, 14 ледера, 2 таинције, 2 екмекције, 4 туфекције, 5 кројача и 1 калпакција". После 1845. године у војној служби задржани су само поједини пушкари, пошто су војне набавке после 1843. вршене путем лиценцијација. И у том периоду формира се посебан вид домаћих посредника-војних лифераната.

што је кнез Милош, закупом "мукада" поред Саве и Дунава, контролисао и њихове обале, што је било пресудно нарочито при илегалним лиферицијама.

На тај начин омогућено је успостављање речних и копнених веза са суседним земљама и областима и у каснијем периоду, од којих је нарочито значајна веза са Влашком а преко ње са Русијом, одакле су очекиване значајније испоруке војног материјала.

У том периоду, одмах по формирању Првог пука српске стајаће војске 1836. године, приступило се набавци савремене војне опреме и оружја. У овом послу знатно су помогли први српски официри управо пристигли са школовања у руској војсци, који су се, упоредо са стицањем војничког образовања, упознавали и са савременим руским наоружањем.

Њиховим сазнањима послужили су се кнез Милош и Теодор Хербез марта 1836. приликом састављања списка војних набавки ("шпекцификације").

Ради реализације ове велике војне нарудбине ангажовани су трговци Теодор Илијевић и Илија Брзаковић. Они су 8. јула 1836. у Пожаревцу од привременог управника "војно-полицајног" Т. Хербеза добили нешто измењен списак набавки тзв. "назначеније", које је делом требало реализовати у Москви (војна опрема) и Тули (углавном оружје). У нарудбеници је као посебна клаузула додато да оружје мора бити израђено "...као за русиску Гвардију а не опште-армејску", па је у том циљу "...на ову конту дато истима трговцима десет хиљада дуката цесарски да плате горе наведени еспап."

Од нарученог војног материјала наводимо делимичан списак набавки, које је требало реализовати у Тули: "...300 сабаља за лахку кавалерију с жутим ефесаки, с португејам и темњаками кожним, 300 комада гвозђа за копија триуголна, 300 шпора гусарские, 200 узенђија, 100 полусабљи официрски, 2000 тесака гвардејских, 2000 оружја с штихами по најновијем фасону с ножнами штиковима."⁵⁷

По свему судећи, овај наручени контигент војног материјала из Русије није био испоручен и поред чињенице да је извесни товар приспео лађом крајем априла 1837. године (барут, угаљ).

Према претходном упутству кнеза Милоша од 18. фебруара овај товар је требало истоварити на неком "удобном месту" на Дунаву ниже Ђердапа и "прамовима" га пренети у Пожаревац. Међутим, кнежевим наређењем од 23. марта овај првобитан план се мења утолико што се наређује да се лађа од Фетислама (Кладова) "уз Дунав под Пожаревац узвуче". На тај начин лађа је у Кладово приспела 12. априла, одакле је после дванаест дана узводне вуче стигла код "пожаревачког шанца", где је "еспап" истоварен и "народном помоћи превезен у касарну."⁵⁸

⁵⁷ Р. Марковић, н. д., стр. 208; Др П. Васић, н. д., стр. 221–223.

⁵⁸ Р. Марковић, н. д., стр. 208. Интересантно је међутим, да се сабља официрске руске пешадије М. 1826 ипак налазила у наоружању официра

Вероватно полагајући наду у испоруку нарученог војног материјала из Русије, 6. марта 1837. године донет је "Пропис униформе војни чиновника пољски" (Но. 779) којим су прописане униформе и опрема официра ("пољских чиновника: полукапетан, цели капетан, мајор, подполковник, генерал"), који се уједно односио и на државне службенике ("статске чиновнике: вицеасесор, асесор,..." до чланова Совјета и кнежеве свите).⁵⁹

У тачки бр. 4. овог прописа који се односио на лично наоружање официра наводи се да се "сабља носи о кожном појасу широком два прста, прошивеним златним портом, на коме је шнола за закопчавање од сребра на угловима или челика с грбом сербским жутим порфиром обмотаним", на коју се везивао "темњак кратак жут."⁶⁰

Допунским Указом од 29. маја 1837. прописано је и "свеукрашеније" униформи. Том приликом жути елементи униформе предвиђени су за официре, у чији је општи службени изглед спадала и сабља.

Што се тиче униформи грађанских чиновника, предвиђени су бели елементи украса, док су "о појасу од црне коже носили шпаге."

За војне лекаре је такође предвиђена унофирма, али пошто тада нису сматрани официрима већ само "официрским аспирантима", уз "вицеуниформу" (радна унофирма, без ознака) за њих тада није предвиђено ношење шпаде, коју добијају тек 1845. године.

На основу Прописа од 6. марта 1837. што је потврђено и Указом од 29. маја те године, виши официри пешадије и артиљерије добијају прву српску официјелну сабљу М. 1837 (која се носила на срменом појасу са пређицом "од сребра на угловима").

Истом приликом за ниже официре истих струка предвиђена је тзв. "полусабља" официра руске пешадије М. 1826 (која се од 1840. носила на срменом појасу са пређицом за закопчавање од челика).

Допунским Указом од 4. јуна 1837. прописана је уноформа и опрема за "прапоршчике" и поручнике, с том разликом што је појас за сабљу код ових првих био једноставнији – од црне коже.⁶¹

Првобитно предвиђена поруцбина шпада (по "шпекцификацији" од марта 1836), изостављена је каснијим пописом наруцбине по "назначенију" од јула исте године.

Међутим, на основу чињенице да су шпаде биле предвиђене за опремање грађанских чиновника и допунским Указом од 29. маја

српске пешадије, што сведоче и ликовна дела из фонда Народног музеја: Урош Кнежевић – Портрет официра (око 1850), инв. бр. 2097 и 2098.

⁵⁹ Исто, стр. 185.

⁶⁰ Исто, стр. 186. Др П. Васић, н. д., стр. 225.

⁶¹ Р. Марковић, н. д., стр. 186, 187. Сабља М. 1837 уочава се на ликовном делу из фонда Народног Музеја: Арсеније Петровић – пуковник из времена кнеза Милоша (око 1840), инв. бр. 1880.

1837., намеће се закључак да су оне могле бити набављене у самој земљи за потребе око 400 чиновника, колико их је било 1836/37. године.⁶²

Опрема српске регуларне коњице тога времена (1838. г.) може се донекле спознати и на основу података из извештаја аустријског пограничног официра генерал-мајора Хајнриха Либриха, у којем се поред осталог наводи "...да се регуларне трупе кнеза Милоша састоје од 250 коњаника", да њихово наоружање чини "једно копље са црвеном заставицом, сабља, карабин са четири пиштоља од којих се два носе у кубурлијама а два о ледунзи..."⁶³

У циљу једне опсежније анализе стварних војних потреба и како би се изнашао начин за њихово решавање, кнез Милош је 21. јануара 1837. у Крагујевцу сазвао на договор "главно војно саветовање" о наоружању.⁶⁴

У циљу остваривања одлука тог војног саветовања, као специјални изасланик кнеза Милоша, "са његовим наставленијем и покупке ради", у Аустрију (Беч) и Саксонију (Лајпциг, Дрезден

⁶² Исто, стр. 44–46, 50, 51. – Године 1836. формацијски састав Првог батаљона пешачке гарде (уместо "регимента"), чинила је I "рота карабињера" (100–200 војника), а остале три чете формирале су I, II и III "егерску роту". Формацијски састав Другог батаљона пешачке гарде је био такав, да је прва чета била "карабињерска", а остале три чете формирале су IV, V и VI "егерску роту". Бројно стање оба ова батаљона у јесен исте године износило је 1.583 војника са "бандистима" и помоћним особљем.

Др Д. Николић, н. д., стр. 136. – Пошто је власт у периоду 1836/37. г. предузимала најшире мере на наоружавању и уноформисању регуларне војске као и чиновништва, поводећи се за потребама тржишта у Крагујевцу долази до процвата приватног предузетништва. У то време је наиме поред осталих пословала и радња Вула Трифуновића, у којој се продавала војна опрема. Према огласу у "Новинама српским", бр. 15, од 4. априла 1837. у њој се "...у свако доба по најприличнијом цјеном могу добити сабље, шпаде, разни припасачи, златне и срмали ките, дугмета украшена грбом Српским."

Шпада се уочава на ликовном делу из фонда Народног музеја: Урош Кнежевић-Јаков Живановић (1836), инв. бр. 1145.

⁶³ Р. Марковић, н. д., стр. 212.

⁶⁴ Исто, стр. 192–196. – Војном саветовању присуствовали су: три главна војна команданта-пуковници Арса Андрејевић, Лазар Теодоровић и Стеван Стојановић; три среске народне старешине-пуковник Петар Туцаковић и потпуковници Живко Шокорац и Пера Даниловић; шест одабраних чланова Савета – Илија Поповић, Јанићије Ђурић, Ђорђе Парезан, Теодор Хербез и Михаило Грујовић. Што се тиче врсте и количине оружја, закључено је да треба набавити поред већег броја топова, и "5.000 гарабина с панганети за регуларну, односно 20.000 пушака за нерегуларну војску од којих 15.000 обичних гарабина". Што се тиче осталих потреба, "собраније је мишљења да све то треба добавити преко трговаца од куд му драго, где се најбоље нађе и за најповољнију цену".

Фрајбург) у циљу набавке топова и другог наоружања 4. фебруара 1837. упућен је београдски трговац Димитрије Радовић. Он је поступајући по инструкцијама "наставленија" у Аустрији и Саксонији пронашао двојицу фабриканата, са којима је ступио у преговоре око подизања "фабрике гвожђа у Србији". Они су, како је известио, "били вољни да са својим људима дођу у Србију да подигну фабрику."

У тој фабрици по њиховој понуди могле би се израђивати разне ствари, као нпр. "цеви за пиштоље, табани енглески, сабље, ђулад, ашови, мотике, косе, ланци,..."⁶⁵; ту би се уједно обучавале и домаће занатлије за поједине занате, "те би у том погледу Србија могла да буде независна од иностранства", како је Радовић извештавао кнеза Милоша.⁶⁵

Поступајући у складу са кнежевим инструкцијама "покупке ради", Радовић је 19. марта 1837. кнезу Милошу у Србију послао "...сандук разних мустри оружја са ценом", међу којима се налазила и "сабља за кавалере, једна по новој моди а друга по старој моди, пушка карабин за кавалеристе, карабин за инфантерију, пушка са кундаком и панганетом,..."⁶⁶

Кнез Милош је, међутим, одустао од ове понуђене набавке оружја (осим 12 топова из Аустрије), пошто је из Русије у то време очекивао наручени контингент војног материјала, који је међутим, у земљу приспео тек 1840. године.

Остаје ипак нејасно које типове сабаља је Радовић том приликом понудио кнезу Милошу као алтернативну могућност лиферације из Аустрије, односно Саксоније, са којима би се поред другог оружја опремила српска регуларна коњица.

Пошто се у опреми првог ескадрона регуларне коњице (у то време и јединог), по свему судећи налазио аустријски тип хусарске сабље М. 1803, постоји вероватноћа да је понуђени тип "мустре сабље по новој моди" могла бити сабља саксонске коњице М. 1830.

Други тип понуђене сабље "по старој моди" у том смислу могле би бити сабља саксонске уланске коњице М. 1811; односно сабља пруске хусарске коњице М. 1811, која је у то време била широко заступљена у наоружању лаке коњице више европских држава.⁶⁷ Сл. 8.

⁶⁵ Исти, стр. 227, 228, 231.

⁶⁶ Исто, стр. 207.

⁶⁷ Пруска хусарска сабља М. 1811 рађена је по угледу на сабљу енглеске лаке коњице М. 1790; као пруски подмодел уведена је у наоружање хусара, улана, драгона и коњичке артиљерије. Стекавши временом аутохтоно пруско обележје постала је позната под називом "Блихерова сабља" (Blucher, 1742-1819, пруски фелдмаршал који се истакао као командант у бици код Waterloo).

САБЉА ПРУСКЕ КОЊИЦЕ-ХУСАРА
М. 1811

Сл. 8. Инвентарски број: 5667

Размере сабље:

дужина сабље са корицама: 99,5
цм / дужина сабље: 94,5 цм /

дужина сечива: 82 цм / ширина
сечива: 03,9 цм / дужина корица: 87
цм /

Опис сабље:

Рукохват балчака израђен је од дрвета трбушасте форме, који је у горњем делу сужен (намотаји канапа, кожна пресвлака са намотајима месингане тордиране жице недостају). У бази рукохвата постаљен је метални прстен, а дуж леђног дела се пружа метални оков са обостраним "уши-ма" које су заковицом спојене за лист сечива. Леђни оков својим горњим делом формира плићу капу јабуке овалног темена, са навртком листа сечива.

Рукобран балчака је од метала срполико-угласте форме, симетричан са једним извијеним профилним ребром које под правим углом формира спољашњи крак накрснице. Други крак накрснице прелази у одбојник са повијеним и задебљаним крајем; обострано на средишњем делу рама накрснице пружају се двострани овални испусти, од којих доњи служе за фиксирање сабље у корицама. У горњем делу рукобрана налази се уздужни прорез, који служи за везивање темњака.

Сечиво сабље је закривљено, са једним обостраним ширим левкастим жљебом, са двостраном оштрицом при врху који се формира на делу телућа, и оштрицом која је изоштрена.

Корице сабље су металне-масивне, са "штифтом на устима" који је осигуран бочним завртњима и "крестом" на доњем крају (која је

већином спиљена од ношења). Дуж горњег дела корица постављена су два ужа метална прстена са краћим испустима на унутрашњој страни лука (уместо очица), на којима се налази по једна помична метална алка за качење.

Натпис-ознаке:

У бази телућа сачива на широком бридном ребру, сигниране су латиничне ознаке које су делом нејасне:

SEK 5260

На полеђини рама накрснице, поред поновљеног броја сигниране су латиничне ознаке војне јединице:

B.P.C. 11.²

На полеђини, у висини "уста корица", такође су сигниране лат. ознаке војне јединице (вероватно пресигнација):

H.A.M. 25. 76. L.U.R., 3.E. 135.

Сви метални делови склопова сабље, пунцирани су пруским окруњеним жигом контроле:

Пошто није дошло до очекиване испоруке нарученог контингента из Русије 1836/37. (осим барута), војно-полицијска Канцеларија преко свог "Комесарског одељења" наручује поруцбину војног материјала сличне садржине са претходном, на исту адресу.

За ову набавку оружја у Русији ангажован је српски трговац у Одеси Лукијан Лучић, коме су списак војних потраживања као и средства за ту сврху (40.000 форинти) достављени у два наврата, тј. 26. маја и 17. августа 1837. преко бечког "комисионара" Курге.

Списак наруцбине гласио је овога пута искључиво на Тулу, где је требало купити пушке и сабље за "кнежеву гвардију".⁶⁸ Међутим, ова поруцбина војног материјала из Русије није реализована све до краја прве владе кнеза Милоша. Наиме, укидањем тзв. Сретењског устава, против кога су биле велике европске силе па и сама Русија, ситуација се компликује утолико што за Србију почињу да се интересују Енглеска и Француска, нарочито Аустрија (од којих прве две поред постојећег аустријског, шаљу своје конзуле). Ова ситуација неповољно је утицала на стање српско-руских односа, јер је Русија Србију сматрала својом интересном сфером.

Посебно незадовољство Русије изазива све већи утицај енглеског конзула Хоџеса на кнеза Милоша, па у тој ситуацији,

⁶⁸ Р. Марковић, н. д., стр. 208.